

مرد مدرن مصطفی، اثر: خوزه گلمتهه آروگو

به بهانه انتشار آخرین ویراست «جامعه‌شناسی» گیدنز

در برزخ نظریه اجتماعی، اقتصاد و دولت

نیم‌ا شریفی

هستیم. دامنه جامعه‌شناسی بس گسترده است؛ از تحلیل برخورد گذرای انسان‌های در خیابان گرفته تا کندوکاو روابط بین‌المللی و تروریسم جهانی. ما اکثراً جهان را بر حسب خصوصیات عادی زندگی خودمان و بر حسب خانواده و دوستی‌ها و کارمان می‌نگریم. جامعه‌شناسی مبین لزوم برخورداری از دید بس وسیع‌تری از زندگی است تا علت عمل و رفتار خود را تبیین کنیم. جامعه‌شناسی به ما می‌آموزد، چه‌پسا آنچه طبیعی و ناگزیر و خوب یا حقیقت می‌دانیم، چنان نباشد و آنچه بدیهی می‌انگاریم، سخت متأثر از رویدادهای تاریخی و فرایندهای اجتماعی باشد. شناخت نحوه نامحسوس و پیچیده و ژرف انعکاس زمینه و شرایط تجربی اجتماعی‌مان در زندگی فردی‌مان برای برخورداری از دید جامعه‌شناسانه امری است اساسی. (جلد اول: صص ۲۰–۱۹) در این کتاب سعی شده علاوه بر نظریه‌های کلاسیک – که لزوماً به معنای قدیمی نیست– هم درباره موضوعات جدید (مانند آلودگی محیط زیست، تروریسم و اینترنت) بحث و هم از دیدگاه‌های افراد متأخر (مانند باتلر، بودریو، کاستلر و هاروی) در کنار کلاسیک‌هایی چون مارکس، وبر و دورکیم استفاده شود.

در سه فصل اول کتاب دیدگاه‌های دورکیم، مارکس و وبر به اجمال بررسی می‌شود. گیدنز با درآمدی بر دیدگاه‌های تداوم‌بخش آنها که به‌ترتیب با عناوین کارکردگرایی، نظریه تضاد و تعامل‌گرایی نمادین معرفی

و

گیدنز تأکید معاصر بر بخش خصوصی را تلویحا نقد و حتی شکست دیدگاه‌های قبلی نمادهایی چون بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول را یادآوری می‌کند: تحقیقات فراوان امروز حاکی است توسعه اقتصادی در برخی مناطق جهان همچون آسیای شرقی با هدایت دولت صورت گرفته است. بانک جهانی در گزارش ۱۹۹۷ خود باعنوان «دولت در دنیای متحول» نتیجه‌گیری می‌کند بدون دولت کارآمد، توسعه پایدار چه اقتصادی و چه اجتماعی غیرممکن است

و

می‌شوند، نظرگاه خود را تحت عنوان «نظریه تلفیقی» مطرح می‌کند؛ هرچند روشن است بیشتر متأثر از آرای وبر است. گیدنز می‌کوشد مقایسه‌ای تطبیقی از مارکس و وبر ارائه دهد. اگرچه در مقایسه‌اش از اهمیت مارکس و تحلیل درخشان او از نظام سرمایه‌داری چیزی نمی‌کاهد، با انتقاد از او تلویحاً وبر را بدیل موفق مارکس معرفی می‌کند. هرگاه فرصت کند، سه بنیان‌گذار کلاسیک جامعه‌شناسی را با هم مقایسه کرده و غالباً هم موضوع را سه نفع ویر تمام می‌کند. به‌عنوان مثال در فصل بیست‌وسوم می‌گوید: «دورکیم بر این باور است که یکپارچگی فزاینده اقتصادی که محصول صنعت مدرن است، به‌سرعت باعث افول ملی‌گرایی می‌شود و مارکس معتقد است ملی‌گرایی در دوران سوسیالیسم رخت برمی‌بندد و فقط ماکس وبر است که به تحلیل گسترده ملی‌گرایی می‌پردازد و مانند آوان است که خود را ملی‌گرا بنامد». (جلد دوم: ص ۶۲۱) و سپس با ارجاع به جنگ‌های ناسیونالیستی بزرگ در جهان مثل جنگ‌های منطقه بالکان صحت ادعای وبر را تأیید می‌کند. با در جای دیگر تأکید مارکس بر عنصری اقتصادی چون طبقه و تأکید وبر بر عواملی چون ملیت و مذهب – در کنار طبقه– را گوشزد می‌کند. به‌هرتربیی با اشاعه سیاست‌های هویتی، عواملی دیگر چون جنسیت و نژاد به عوامل فوق افزوده می‌شوند و برای کارهای نتیجه‌فقدان قدرت خرید کافی است و لاجرم تولید فاقد نیروی محرک است و به کارگر کمتری نیاز است، ولی دولت می‌تواند مداخله کند و سطح تقاضا برای کالا و خدمات را بالا ببرد و باعث خلق شغل‌های جدید شود». (جلد اول: ص ۳۹۴)

در پایان هر فصل مجموعه سوالاتی با عنوان خلاصه فصل تعریف شده که مخاطب را وامی‌دارد در صورتی‌که از عهده پاسخ به پرسشی برنیامده، دوباره آن فصل را تروق و مرور کند. همچنین در قسمت تحقیقات، مقاله‌ای در ارتباط با موضوع مورد نظر به مخاطب معرفی و از او خواسته می‌شود نظر خود را بیان کند. در بخش اندیشه، تحلیل عمیق‌تری در قالب پرسش‌ها یا چالش‌ها به خواننده توصیه و گه‌گاه تحقیقی در اختیار او قرار می‌دهد. مثلاً در قسمت مربوط به «شهر و زندگی شهری»، مقاله «کلانشهر و حیات ذهنی» گئورگ زیمل به خوانندگان معرفی و از آنان خواسته می‌شود دامنه صدق ادعای وی درباره زندگی شهری و بیم فردیت را در قرن بیست‌ویکم و تفاوت‌های عمده شهرهای اوانئل قرن بیستم و شهرهای امروز را بررسی کنند و «این پرسش را در زمینه نگرش دلزده و گنجینه شهری و اقتصاد پولی و امر واقع و شخصیت حسابگر» (جلد اول: ص ۳۳۴) پاسخ دهند. همچنین در بخش جامعه و هنر، فهرستی از فیلم‌ها، سریال‌های تلویزیونی، رمان‌ها، نقاشی‌ها و دیگر آثار هنری مرتبط با موضوع هر فصل ارائه و در بخش منابع تکمیلی آثار مرتبط با موضوع معرفی می‌شود. در انتهای هر فصل، در بخش سیاست‌های اینترنتی، مجموعه‌ای از سایت‌های مرتبط با فصل مربوطه به خواننده پیشنهاد شده است.

گیدنز در ابتدای این کتاب می‌کوشد جامعه‌شناسی را تعریف کند: «جامعه‌شناسی، مطالعه علمی حیات انسان و گروه‌های اجتماعی و کل جوامع و نیز دنیای انسان است. جامعه‌شناسی کاری است بس گِیرا و خیره‌کننده که موضوع آن رفتار خود ماست که موجودی اجتماعی

اندیشه

ریویو

برنده همه‌چیز را برمی‌دارد!

حتی اگر بی‌زیریم امروز منابع مادی به اندازه کافی برای تغذیه، پوشاک، سرپناه و آموزش هر فرد زنده روی کره زمین وجود دارد، باز چیزی از بحران موجود نمی‌کاهد. مراقبت‌های بهداشتی، مبارزه با بیماری‌های مهم، تهیه غذای سالم و پاک‌سازی محیط زیست تنها بخشی از کارهای ضروری است که باید انجام شود. نگاهی گذرا به هر بخشی از این جهان در حال گرم‌شدن به ما می‌گوید تا چه حد از دستیابی به هر یک از این اهداف فاصله داریم. جامعه امروز بشری به دو جهان به‌اصطلاح اول و سوم تقسیم شده است: جهانی مملو از تجملات در برابر جهانی آکنده از محرومیت و فقر و مبارزه برای زنده‌ماندن. هرچه گذشت، مشخص شد این تقسیم‌بندی صرفاً جنبه جغرافیایی ندارد. وجه مشترک هر دو جهان این است که در اغلب کشورها به طور فزاینده‌ای می‌توان یک‌درصدی‌هایی را دید که در محاصره خاموش ۹۹درصدی‌ها هستند. اسم رمز این جهان نیز کاملاً روشن و آشکار است: «برنده همه‌چیز را برمی‌دارد». به همین خاطر بسیاری این ایده را باور کرده‌اند که مالکیت داشتن ثروت برای زندگی خوب ضروری است. برای خوب‌بودن باید خودخواهی دولت و مردم دیگر نه به‌عنوان معضلی اخلاقی، بلکه باید بسان اهداف اصلی زندگی انسان در نظر گرفته شود. اخیراً کتابی با عنوان «بهای سنگین مادی‌گرایی» منتشر شده که با چنین موضعی می‌کوشد بهای سنگینی را که جامعه انسانی برای رسیدن به وضع موجود پرداخته بررسی کند. نویسنده بدنه قابل‌توجهی از مطالعات علمی را بررسی می‌کند که حقیقتی کاملاً متضاد با شهود اغلب مردم جهان دارد: «افراد حتی وقتی پول و کالاهای مادی بیشتری به دست می‌آورند از زندگی‌شان رضایت بیشتری ندارند یا به‌لحاظ روان‌شناختی سالم‌تر نیستند. به‌خصوص، زمانی‌که افراد متعلق به سطوح بالای جامعه باشند افزایش ثروت موجب افزایش شادکامی یا به‌زیستی نمی‌شود.

کتاب حاضر نقد وضع موجود را در جنبه موزیانه ارزشابی ارزش‌ها دنبال می‌کند؛ اینکه در جهان امروز کفایت‌داشتن ارزش نیست بلکه بیشتر از دیگران داشتن، ارزش است. نویسنده مدعی است وعده‌های جامعه مصرفی واقعی نیستند، چون اگر بودند به‌واسطه «فصل آموزش» ارائه شود. در ویراست اول، تأکید ابتدایی بر شکل‌گیری آموزش‌وپوروش در جوامع صنعتی به میانه‌ی انقلاب صنعتی است (ضمن تأکید بر فرایند آموزش در انگلستان). ویراست هفتم موضوع را معاصر و عمومی‌تر بررسی می‌کند. به‌طوری‌که بیورگرافی اول فصل در ویراست هفتم مربوط به تجزیه معاصر است و در ویراست اول مرتبط با فرانسه قرن هجدهم. ضمن آنکه هر دو ویراست بر دیدگاه‌های متضادی تأکید دارند که مبتنی بر فرهنگ متوسط در مدارس است؛ آرای متفکرانی مانند ایوان ایلیچ، برنشتاین، ویلس، بولز و جنیتس. اما ویراست هفتم به نظریات متأخرتری مانند آرای بودریو، آنت لاریو و مک ان گیل می‌پردازد. در میانه فصل نیز درباره ضرب و هوشی و آزمون‌های آن بحث شده که البته در ویراست هفتم– با اشاره به هوش احساسی– این موضوع مفصل‌تر بررسی می‌شود. جنسیت و آموزش عالی و تفاوت دو جنس در پیشرفت تحصیلی نیز بررسی شده؛ جز آنکه ویراست هفتم توجه جدی‌تری به آموزش در پایان سلوم دارد. چراکه می‌توان بین کارگر سفیدپوست رسانه‌هایی مانند تلویزیون و روزنامه‌ها در آموزش اختصاص یافته که این نقش در ویراست هفتم معطوف به رایانه و اینترنت است. در بخش آموزش دیدگاه‌های پل ویلس و بازیل برنشتاین بسیار مورد توجه است.

از نظر ویلس دانش‌آموزانی که فرزندان طبقه کارگرند، با فرومایگی‌شان خوی می‌گیرند و درعین‌حال که حسنی از تحقیر و تکریم نسبی به مدرسه دارند، آماده کار پدران‌شان در محیط کارگری می‌شوند. به زعم او، آنها با معلمان کنار نمی‌آیند و بیش از حد کلاس را شلوغ می‌کنند و آینده کارگری‌شان جای زیادی برای افسوس بر گذشته و درس‌نخواندن‌هایشان به جا می‌گذارد. ویلس تأکید دارد این افسوس معمولاً همان نقشی را برای دانش‌آموزان دارد که حسرت پدران‌شان از درس‌نخواندن برای آنها داشت. بازیل برنشتاین اما معتقد است خزانه لغات و جمله‌سازی طبقه کارگر با طبقه متوسط متفاوت است. طبقه کارگر از واژگانی محدود استفاده می‌کند. «بسیاری از خانواده‌های کارگر دارای فرهنگ مستحکم خویشاوندی یا همسایگی‌اند که شامل ارزش‌ها و هنجارهایی است که بدیهی به شمار می‌آید و به‌طور صریح بیان نمی‌شوند و والدین بچه‌های خود را به طور مستقیم با استفاده از پاداش و تنبیه رفتار بد تربیت می‌کنند». (جلد دوم: ص ۴۵۴) در عوض طبقه متوسط به فرزندان‌شان مفاهیم انتزاعی را می‌آموزند و برای توجیه‌شان از عباراتی استفاده می‌کنند که دلیل و علت رفتارهایشان را به‌طور مشخص بیان می‌کند. این‌گونه است که فرزندان آنها آموگای بیشتری برای اخت‌شدن با مدرسه و فهمیدن دروس دارند و به‌همین‌دلیل پیشرفت چشمگیرتری پیش‌روی آنها در مدرسه است. اما حدود ۲۰ سال بعد مک ان گیل خوش‌بینی پل ویلس را در گذر از مدرسه به اشتغال نقد می‌کند و فرهنگ طبقه کارگر بدی و سستی را در پرورش فرزندان‌های متفعل خود در دوره‌ای که این نوع اشتغال عملاً از بین رفته، زیر سؤال می‌برد.

بررسی

تاریخ جامعه‌پسانقلابی از زبان اشیا

«برخی از اشیا و عناصر فرهنگی نسبت به برخی دیگر در بازنمایی کلیت ارجحیت دارند یعنی برخی عناصر در یک مجموعه می‌توانند از قدرت بازنمایی بیشتری برخوردار باشند. بدین معنا، پیکان شاید نمونه‌ای غالی برای بازنمایی و فهم زمانه خودش باشد. این اوتومبیل، چهار دهه از زندگی خود را پشت‌سر گذاشته است. بنابراین هر نسل می‌تواند این ابژه متحرک را با خاطره نسلی خود پیوند زند و به شکلی متفاوت بفهمد. مثلاً برای جوانانی که در دهه ۱۳۴۰ و ۱۳۵۰ زندگی می‌کردند پیکان نماد جامعه مصرفی و اوقات فراغت بود اما برای نسل من پیکان برعکس با فقر، جنگ و به‌طورکلی زندگی در دهه ۱۳۶۰ بازنمایی می‌شود». نویسنده کتاب «امر روزمره در جامعه پس‌انقلابی»، تاریخ فرهنگی جامعه ایران و زیست روزمره مردم در جامعه پس‌انقلابی را از خلال نشانه‌های آشنای جامعه ایرانی در آن زمان مثل پیکان، صف ارزاق و اقلام ضروری، زندگی کوپنی، نقاشی دیواری، ویدئو، لباس‌های جین و کراوات نشان می‌دهد. هرکدام از این اشیا به‌خوبی زندگی سیاسی و اقتصادی مردم ایران و حیات فرهنگی آنها را نشان می‌دهند. نویسنده نشان می‌دهد که این اشیا چگونه در تعاملی دیالکتیکی با زندگی مردم، هم متأثر از آند و هم بر آن تأثیر می‌گذارند. بر سر هرکدام از این اشیا، نزاعی دائمی میان اراده قدرت و اراده زندگی مردم وجود دارد که هر یک می‌کوشند عاملیت خود را برای ساماندهی زندگی و اشیا داشته باشند. این نزاع و تمایل به تصاحب زندگی، در نهایت منجر به شکست یکی در برابر دیگری نشده بلکه جریان خلاقانه، پویا و متکثری از معنا و نظام‌های چندصدایی را در جامعه ایجاد کرده است. به‌همین‌دلیل این اشیا نه‌تنها در یک زمان معانی مختلفی دارند، بلکه در گذر زمان نیز عمیقاً دچار تحول معنا می‌شوند. مهم‌تر از همه آن است که چگونه برخی از این اشیا مانند پیکان منطق عمیق و ماندگاری را در زندگی ایرانی ایجاد می‌کنند و از خلال آنها می‌توان به نقش سیاست‌گذاری‌های دولتی در زندگی مردم پی برد. مثلاً تفاوت آشکار در اشیای مورد استفاده در زمان جنگ با اشیای مورد استفاده در دوران سازندگی به‌کلی متفاوت و نشان از تغییر سیاست‌های دولتی بود. مفهوم اشیا نه در معنای محدود آن یعنی ابژه و ماده بلکه در معنای وسیع آن یعنی «چیز» در نظر گرفته شده است.

نویسنده با بینشی مردم‌نگارانه تلاش دارد «توصیفی فره» از زندگی مردم ایران در چهار دهه اخیر بدهد. او خود محور نظری بحث کتاب را ذیل زندگی اجتماعی و فرهنگی اشیا قرار می‌دهد. تلاش او نشان‌دادن زندگی و فرهنگ ایرانیان از خلال تمرکز بر اشیایی است که نه‌تنها بازنمایی زندگی مردم هستند، بلکه عاملیت خاص خود را در این زندگی دارند. تأمل درباره زندگی اشیا بحث جدیدی نیست و در جامعه‌شناسی نگاه زیمل به پول، نگاه مارکس به کالا و دورکهایم به توتم سرآغاز بحث درباره آشیاست. مطالعات فرهنگ مادی و مطالعه زندگی اشیا، به نحوی که امروزه از آن سخن می‌گوییم، از اواسط دهه ۱۹۹۰ آغاز شده و در دهه اخیر بسط یافته است. اکنون در زمانه‌ای زندگی می‌کنیم که اشیا و ابژه‌های مادی، بخشی معنادار از جهان ما شده‌اند. اگرچه علوم اجتماعی سنتی

چندان مادیت چیزها را در کانون بحث قرار نداد‌ه، اما نمی‌توان گفت که کلا با زندگی امر مادی بیگانه است. در یکی از قدیمی‌ترین روایت‌ها، زیمل به پل‌ها و درها توجه می‌کند و از طریق آنها به تجربه‌های انسانی و تأثیر در طضا می‌پردازد. بااین‌حال، فضایی که زیمل از آن صحبت می‌کند پدیده‌ای انسانی است و نه ناانسانی. سنت‌های جدیدتر علوم اجتماعی که ذیل چرخش فرهنگی (ساختارگرایی، پساساختارگرایی، هرمنوتیک و نشانه‌شناسی) معنا شده‌اند، هویت‌های مادی را بخشی از بسته‌های نمادین معناشناختی می‌دانند؛ به این معنا که آنها معتقدند ابژه‌ها حضور اجتماعی‌شان را مدیون فرایندهای معناشناختی و کدگذاری‌اند. بنابراین غالب این نظریه‌ها بیشتر بر ابعاد غیرمادی و ایده‌آلیستی تأکید می‌کنند و در نتیجه فرهنگ مادی را از درون نظریه خود به حاشیه می‌رانند.

کتاب «امر روزمره در جامعه پس‌انقلابی» سیر و جریان پژوهش دانشگاهی در ایران را با تمرکز بر رشته مطالعات فرهنگی در یک دهه اخیر در ایران مورد بررسی قرار داده و فعالیت‌های کمی انجام‌شده و پژوهش‌های جامعه‌شناسی و انسان‌شناسی را به آن افزوده است. مطالعات فرهنگی در مطالعه معانی و سبک‌وسایق زندگی روزمره به کار می‌رود و با تحلیل عادات و روش‌های زندگی مردم برای انجام کارهای روزمره به نتایج مشخص جامعه‌شناختی می‌رسد. این گرایش میان‌رشته‌ای که از دل جامعه‌شناسی به وجود آمد، واکنشی بود به رویکرد انتزاعی و کلان‌نگر جامعه‌شناسی که در فهم مسائل جامعه در تحلیل انتقادی اشکال و فرایندهای فرهنگی در جوامع معاصر. مطالعات فرهنگی، جامعه‌شناسی، نظریه اجتماعی، نظریه ادبی، انسان‌شناسی فرهنگی و تاریخ را برای مطالعه پدیده‌های فرهنگی در جوامع صنعتی ترکیب می‌کند. تمرکز مطالعات فرهنگی اغلب بر این موضوع است که چگونه پدیده‌ای خاص به ایدئولوژی، نژاد، طبقه اجتماعی و جنسیت مرتبط می‌شود.

در بخش اول کتاب به پیش‌زمینه‌های نظری «فرهنگ امر مادی و زندگی روزمره» و تفاسیر و تعابیر آن در ایران پرداخته می‌شود. در بخش دوم، زندگی سیاسی اشیا در ایران انقلابی بررسی شده که عمده مباحث کتاب در آن گنجانده شده است. در بخش سوم کتاب، با عنوان جامعه پس‌انقلابی، نویسنده به تحولات کلیدی فرهنگ و جامعه ایرانی اشاره می‌کند. گذار از جامعه انقلابی به جامعه مصرفی با موضوعات دیگری مانند خانه، زندگی زیرزمینی، برج‌نشینی، شادی، اینستاگرام و… هرکدام روایتی از زندگی و تحولات آن هستند. فصلی که درباره فیلم جدایی نادر از سیمین بحث می‌کند درواقع بهانه‌ای است برای واکاوی خصلت منفرد و جدایی‌ساز جامعه جدید. همین‌طور مقلوه شادی و خشونت در بستر جامعه ایدئولوژیک دیده می‌شود و در نهایت در فصل «اخلاق مذهبی و روحیه کنکوری»، فضلی از تعامل در ایران پس‌انقلابی را که میان دو مطلق کنکور و ایدئولوژی برقرار شده بررسی می‌شود. در ضمیمه کتاب، سه یادداشت انتقادی آمده است که خواننده را مجدداً به فصل اولیه کتاب، جامعه انقلابی، ارجاع می‌دهد.

بهای سنگین مادی گرایی
تیم کاستر
ترجمه: میلاد سبزه‌آر،
مصطفی محمدی
ناشر: ققنوس
قیمت: ۱۴۰۰۰ تومان

